

- наукових праць. – Луцьк. – 1999 – с. 428 – 432.
7. Лях В. И. Выносливость: основы измерения и методики развития // Физ. культура в школе. – 1998. - № 1. – с. 7 – 14.
  8. Тюпа В., Розумовський Е., Джалитов А. Спринтерский бег. // Легкая атлетика.-1988.- № 9. – с. 17.
  9. Чернишова Е. Н. Управление тренировочными процессами бегов на короткие дистанции на основе учета индивидуальных особенностей // Теория и практика физической культуры. – 2001.-№ 5. – с. 31 – 34.
  10. Юшко Б., Івінков. 400 м проблеми підготовки. // Легкая атлетика.-1985.-№5. - С. 23-24.
  11. Явоненко А. Ф. Яковенко Б. В. Биохимия: Учеб. пособ. для студ. спец. „Физкультура” пед. ин-тов. Изд. 2-е, перераб. и доп. – Сумы: Издательство „Университетская книга”, 2001. - 374 с.

Надійшла до редакції 27.11.2004р.

ИНТЕГРАЦІЙНИЙ ЗВ'ЯЗОК МІЖ КОМПОНЕНТАМИ СИСТЕМИ ДІЙ І ПРОТИДІЙ

Пліско В.І.

Національна академія внутрішніх справ України

Анотация. У статті подано науково обґрунтований аналіз прояву системності у діях співробітників й супротивників, що приймають участь у конфліктних ситуаціях.

Ключові слова: системність, факторні ознаки, стресова ситуація, математичне моделювання.

Аннотация. Плиско В.И. Интеграционная связь между компонентами системы действий и противодействий. В статье приведен научно обоснованный анализ проявления системности в действиях сотрудников и правонарушителей, участвующих в конфликтных ситуациях.

Ключевые слова: системность, факторные признаки, стрессовая ситуация, математическое моделирование.

Annotation. Plisko V.I. Integration connection between components of a system of operations and counteractions. Results of research were reduced to ordering factorial attributes of extreme situations.

Key words: factorial attributes, extreme situation.

Вступ.

В Україні щороку при виконанні службових завдань у заздалегідь передбачених ситуаціях гинуть та отримують від злодіїв різної тяжкості травми близько 100 співробітників та у ситуаціях, що виникають несподівано, – біля 200 працівників міліції. При цьому у 80% випадків співробітники були озброєні або мали при собі спеціальні засоби [1]. Тобто слід розглядати безпосередньо причини таких наслідків, а саме готовність співробітників до ефективних дій та їх професіоналізм. Готовність й професіоналізм виражається сумою сформованих знань, умінь і нави-

чок щодо діяльності в складних умовах. Але реальні сутички з правопорушником налічують багато стресогенних факторів та, інтегруючись з іншими ознаками динамічного розвитку подій, значно впливають на ефективність прояву сформованих якостей. Проблемою є недостатність вивчення питання впливу психічного напруження на виконання дій і навпаки, а саме визначення системності в їх взаємозалежності.

Психічний стан оперативного працівника, який вдається до ризику у поєдинку з правопорушником, характеризується трьома основними періодами: станом тривожного очікування з підвищеною напруженістю (стресом), станом ригідності (інертності), психічного переходу від одного стану до іншого, станом рішучості. Усі стани людини, що пов'язані з подоланням небезпеки, є похідними процесу її мислення. Тобто є висвітленням реальної дійсності, інтелектуальної обробки одержаної інформації, включенням механізму умовних і безумовних рефлексів [4].

У поєдинках із правопорушником співробітники правоохоронних органів повинні вміти ризикувати. Це означає мати достатнє наукове уявлення, аби бачити межу і можливість ризику в кожній конкретній ситуації, володіти методикою аналізу інформації щодо інтегрування впливу зовнішніх факторів в процес виконання власних дій. Вирішення проблеми наукового обґрунтування формування готовності протидіяти озброєному правопорушнику є надзвичайно актуальним.

Дослідження виконано відповідно до “Комплексної програми вдосконалення роботи з кадрами та підвищення авторитету міліції на 1999-2005 роки”, робочого плану організаційно-практичних заходів МВС України щодо вдосконалення фахової підготовки працівників органів внутрішніх справ України (п.7.12.3).

Формулювання цілей роботи.

Мета дослідження – підвищення рівня професійної майстерності працівників правоохоронних органів на основі упорядкування знань й умінь з розбудови тактичних дій в інтеграції з системою протидій правопорушника. Завдання дослідження полягає у проведенні аналізу стану співробітника в період сутичок із правопорушником; систематизації дій працівників і правопорушників в залежності від обопільного впливу.

Результати досліджень.

Професійна майстерність складається з суми знань, умінь і навичок, які “шліфуються”, удосконалюються практичним досвідом, базується на психологічних, фізичних, мислинневих особистісних здібностях. Особливістю професійної діяльності є переважно небезпечні, непередбачені умови, що приводять до появи стресового стану та ризи-

ку для життя. Нами виділена ціла низка причин, які у разі правильного і вчасного застосування певних заходів приводять до позитивного розв'язання конфліктної ситуації, і навпаки. Наприклад, кількість учасників подій з боку правоохоронних органів, їх позиційне розташування в зоні конфлікту, час пересування протягом ситуації, його швидкість та характер зумовлено впливають на психологічний стан співробітника. Психічний настрій та психічна готовність до виконання поставлених завдань залежить від цілої низки складових і ця залежність стало повторюється в багатьох досліджених ситуаціях. Тобто дії співробітника засновані на взаємозв'язках між компонентами і відображають певну системність. Але і в поведінці правопорушника спостерігається прояв системності.

Побудова загальної інтегрованої системи дій, що складається з підсистеми дій і підсистеми протидій, є дуже складним процесом. Насамперед визначимо, що ми розуміємо під термінами “система”, “системність”.

Система (від грецького утворення, складання) – це сукупність частин, пов'язаних спільною функцією. А коли компоненти тієї ж системи діють у певній послідовності, мають певну повторюваність, це говорить про системність.

Зумовлена поведінка співробітника, яка характеризується системністю прояву певного комплексу ознак, має вплив на регулювання дії супротивника. Насамперед, це знайшло своє відображення на зменшенні ступеня агресивності злочинця, коригуванні його поведінки до оптимально прийнятної.

Заздалегідь сплановані та підготовлені злочини зкоювались з характерною поведінкою супротивника, що мали риси системності. Тобто явище системності має місце як показник певної поведінки, сукупність характерних критеріїв учасника подій з будь-якого боку.

Система в загальному розумінні передбачає наявність ієрархії її інтегрованих компонентів. Ієрархія може бути як вертикальною, так і горизонтальною. При вертикальній ієрархії ми маємо справу з різними рівнями організації структурних компонентів системи. Перший рівень ми розглядаємо як рівень співробітника, або безпосереднього виконавця, що характеризується показниками його майстерності, можливістю прогнозування особистих результатів. Цей рівень може бути зіставлений з аналогічним – рівнем правопорушника з точки зору його агресивності ті особистісних якостей.

Наступний ієрархічний рівень системи – оперативна група, яка налічує у своєму складі декілька осіб, є командою і повинна виконувати свої професійні обов'язки злагоджено, як єдине ціле. Усі елементи сис-

теми, тобто рівень фізичної підготовки, функціональні можливості, розуміння один одного з півслова, психологічна сумісність тощо об'єднуються єдиною системою педагогічних заходів. На цій ієрархічній сходинці приділяється увага добору кадрів, критеріям тестування, розробці методик, програм навчання. До елементів такої самої системи належить ступінь агресивності, мотивація, планування задумів, несподіваність, засоби нападу, цілеспрямованість тощо. Наведені елементи системи притаманні підсистемам дій та протидій, що об'єднується у загальну систему протистояння.

Екстремальна ситуація з усіма її складовими, учасниками, умовами оточуючого середовища, інформаційним блоком, а також очікуваним результатом, який повинен бути максимально прогнозованим, а в реальності буває як позитивним, так і негативним, – становить третій, найбільш складний і високо організований вертикальний ієрархічний рівень системи.

Стосовно горизонтального розподілу складових компонентів – тут ми маємо підсистеми, які можуть вичленовуватись дослідником у залежності від цілей і завдань. При цьому майже завжди можна вважати будь-яку систему елементом системи більш високого порядку так само, як елемент системи може бути системою по відношенню до елементів (підсистем), що є його складовими, більш низького порядку. Методичним засобом реалізації системного підходу під час вирішення основних завдань є системний аналіз [2]. Системний аналіз об'єднує методи, методики, прийоми дослідження основних закономірностей розвитку об'єкта й упорядкування, систематизації й більш ефективного використання накопичених знань, уявлень, інтуїції при розв'язанні складних завдань [3, 5].

Системний аналіз, як правило, передбачає використання різноманітних математичних методів. Тим більше, що зрілість наукового підходу визначається ступенем використання математики. Саме застосування методу математичної статистики надало нам можливість виявити системність у діях співробітників. Але так само вона спостерігається і в діях правопорушників.

Співробітники під час виконання завдання керуються поставленою метою, але схема поведінки при цьому завжди різна в залежності від певних умов кожної конкретної надзвичайної події.

Причини, що виявилися впливовими на емоційну налаштованість правоохоронців, можна розділити на такі групи: I – спричинені або залежні від співробітника, II – спричинені або залежні від правопорушника, III – спричинені браком інформації, IV – умови середовища.

Перші дві групи можна визначити як суб'єктивні причини, третю і четверту – як об'єктивні. Ці групи власне утворюють підсистеми, тобто рівні горизонтальної ієрархії. Оскільки не можна розглядати будь-яку ознаку у відриві від решти, нами виділені ланцюги критеріїв, у яких одна ланка має суттєвий безпосередній вплив на іншу, а також опосередкований вплив на сусідні через одну або декілька проміжних.

Так, наприклад, кінцевий результат небезпечного зіткнення зі злочинцем обумовлений як станом співробітника, рівнем його підготовленості до участі в екстремальних ситуаціях, так і поведінкою правопорушника. Від того, чи правоохоронець один опинився у такій ситуації, чи діє у команді з товаришами залежить його настрій. Має значення також, на допомогу скількох колег він може розраховувати і на якій відстані і в якому порядку в зоні подій вони розташовані. Зазначимо, що чим більша кількість бере участь у подіях, тим більш упевнено буде почувати себе кожен з них, і навпаки. Але має значення, аби кількість правоохоронців не перевищувала певну цифру для запобігання хаотичності та безпечності у діях. При порушенні співвідношення у бік великої кількості співробітників, стан напруженості знижується до нульової позначки. Тобто з боку співробітників виявляється безтурботність, зневага, притупляється пильність. Це може привести до непередбачених дій з боку правопорушників і, як наслідок, – до ускладнення перебігу подій. Паралельно і ситуації слід класифікувати за рівнем складності їхнього прояву. Наприклад, у менш складних ситуаціях кількість співробітників повинна перевищувати кількість правопорушників на 1-2 чоловіка, у складних - на 3-4. Таке співвідношення дає співробітникам змогу відчувати більшу впевненість, рішучість, але при цьому нами відмічено зовнішній прояв підвищення м'язового тону. Оптимальною відстанню, яка є бажаною між співробітниками, є така, що не перевищує 3 метри.

Інтегруючись в процес початкового розвитку подій, фактор “час візуального випередження” впливає на загальний результат сутички. Значно підвищує рішучість у діях того учасника конфліктної ситуації, якому вдалося виграти час візуального випередження, що крім того надає перевагу. Тобто він володіє і контролює ситуацію.

До системних критеріїв стану і, відповідно, поведінки правоохоронця належить, крім вищеназваних, розташування їх певним чином у зоні конфлікту з урахуванням можливих дій супротивної сторони. Виконання дій має свої особливості в загальній зоні конфлікту та безпосередньо в епіцентрі подій.

Поведінка як співробітника, так і правопорушника характери-

зується цілою низкою критеріїв, за якими можна прогнозувати подальший розвиток подій для кожного учасника, і зазнає впливу сукупності факторів з боку протилежної сторони. Але кожна конкретна ознака не діє відокремлено від решти, вона зумовлює функціонування наступної ознаки. Їх поєднання в певні групи у певній послідовності, яка є доцільною для кожної конкретної ситуації, утворює підсистеми у горизонтальній ієрархії.

Кожна екстремальна ситуація має свою притаманну їй сукупність підсистем, але при цьому основу складає певна сукупність мінімальної кількості критеріїв, які є визначальними. Саме їх наявність є індикатором назрівання конфлікту. Подальший розвиток подій багато в чому залежить від застосування системного підходу до розв'язання проблеми, тобто від грамотної поведінки кожного співробітника. Перевагу на початку розвитку екстремальності матиме правоохоронець за умов застосування знань щодо системи засобів і дій супротивника. Оперативник повинен уміти швидко оцінювати за типовими ознаками поведінку супротивника і його психологічний стан. Це забезпечує уміння передбачити небезпеку, розпізнати наміри злочинця. Застосування спеціально спрямованих заходів з метою досягати розгубленості, схвилюваності злочинця, втрати ним впевненості, рішучості сприяє полегшенню, спрощенню прогнозування ситуації та виконання професійної задачі.

Надмірна самовпевненість, безтурботність, неуважність співробітника приводить до переоцінки власних можливостей, що збільшує імовірність ризику для життя. Це пов'язано з можливістю для супротивника володіти ситуацією і одразу ж реагувати з метою випередження співробітника. Нами відмічений і зворотній системний зв'язок залежності критеріїв. Якщо при незначній загрозі була неадекватна реакція з боку співробітника, тобто розрахована на більшу небезпеку, це викликало агресію супротивника. Як один з варіантів, відмічено невиправдані дії оперативника по відношенню до правопорушника.

Системна тактика дій правопорушника регулює вибір засобів нападу і, відповідно, визначає здійснення захисних заходів. Аби запобігти виникненню небезпечного моменту, тобто не спровокувати злочинця на напад, співробітник має намагатись зберігати дистанцію з правопорушником у певних рекомендованих межах (не менше ніж 1,5 м).

Рішуча й агресивна поведінка злочинця викликає у оперативника невпевненість, впливає на формування його дій. У даному випадку виявляється системний зв'язок подальшої поведінки співробітника у сутичці з тактичними діями злочинця. Нашими дослідженнями показано, що на цьому етапі, не дивлячись на втрату оперативником ініціативи

і погіршення умов для отримання позитивного результату, є можливість зруйнувати будь-який тактичний прийом правопорушника. Для цього необхідно дотримуватись системної тактики, використовуючи зв'язок таких факторів. Обізнаність у прийомах, які може застосовувати правопорушник у момент зіткнення зі співробітником, допомагає оптимально будувати адекватні захисні дії. Необхідною умовою є дотримання дистанції 1–2,5 м, що дає змогу постійно контролювати навіть малопомітні, незначні рухи й дії супротивника. Застосування вказаного комплексу умов сприяє вчасному урахуванню можливої появи небезпечних моментів. Наведений приклад ілюструє, як використання одного фактору викликає необхідність вводити в дію наступний і що саме їх системне, комплексне використання допомагає вирішувати ситуацію з найменшими втратами.

У разі невпевненої поведінки правопорушника більшість ситуацій співробітники завершували з позитивним результатом. Сприяє цьому певна системність тактичної поведінки правоохоронців, а саме – колективні злагоджені взаємодії, рішучість і впевненість усіх членів оперативної групи. Необхідно до цього ж ураховувати можливі збиваючі впливи й уміти ефективно відбивати нападаючі дії. Контроль усього поля подій з повним комплексом умов обстановки є необхідним компонентом одержання бажаного результату. Якщо оцінювати перелічену сукупність факторів з позицій системності, то можна визначити, що тактична поведінка правоохоронця, інтегрована з рештою необхідних для виконання компонентів, створює певну підсистему в загальній системі вирішення професійного завдання, а конкретно – захоплення злочинця з якнайменшим ризиком і втратами.

Системність у діях співробітника, яка може зумовити очікуваний наслідок подій, має проявлятися й у разі зафіксованої надмірної агресивності правопорушника. У таких випадках, як правило, співробітники стають більш рішучими, зконцентрованими на моменті, уважними, що допомагає оперативно визначити психологічний настрій злочинця, одночасно не залишити поза увагою засоби нападу та збиваючі впливи, які можуть бути застосовані злочинцем. Успіху також сприяє своєчасна адекватна реакція на дії супротивної сторони та виконання спеціального комплексу випереджаючих дій.

Прикладом наступної підсистеми загальної горизонтальної ієрархії може бути залежність наслідку сутички з правопорушником від виду скоєного злочинного діяння. Впливовість критеріїв розташована у такому порядку: від виду злочинного діяння залежить ступінь агресивності, що викликає певні протидії правоохоронця і приводить до завер-

шення зіткнення.

Альтернативною підсистемою виявилось інтеграція вищенаведених факторів у зворотному зв'язку: результативність поєдинку – ефективний прояв професійних якостей – зменшення ступеня агресивності активних дій або протидій – зниження ступеня тяжкості злочинного діяння.

Спеціальна готовність до бойової діяльності має на увазі володіння не лише якимось одним умінням або декількома навичками. Оперативнику необхідно відповідати цілій системі вимог, аби витримувати високі фізичні й психічні навантаження. І першочерговим на цьому фоні є успішне виконання поставлених професійних завдань. Ми вже згадували, що умови, за яких відбуваються сутички, можуть бути різноманітними. До таких мінливих умов належить і пора доби. Темрява впливає не тільки на психологічну стійкість співробітника, а й на руховий процес у цілому. Підвищується значимість візуального контролю як складової системності необхідних дій: в умовах темряви крім видимого правопорушника може неочікувано з'явитись інший, не менш небезпечний. Супротивник краще адаптований до дій в темряві порівняно з представником правопорядку. Активність злочинця характерна саме для таких умов і часто фактор темряви використовується ним як сприятливе середовище для здійснення злочинів. За таких умов наявність у співробітників вольових якостей може компенсувати певні недоліки у виконанні технічних прийомів і дій, спричинені темною порою доби.

Нами встановлено, що найбільшій ефективності навчання можна досягти лише при засвоєнні необхідних знань щодо прояву системності в діях правопорушника, засобів нападу, які використовує злочинець, динаміки розвитку та наслідку екстремальних подій поряд із формуванням необхідних професійних якостей.

Висновки.

Працівники правопорядку в своїй діяльності мають урахувати процес інтеграції компонентів протидій правопорушника в загальну систему дій і розробляти тактичні заходи у попередженні небезпеки. Будь-який небезпечний момент легше погасити на початку його прояву. При цьому моделювання небезпечних діянь повинне бути максимально наближеним до реальної небезпеки з включенням усіх елементів протистояння.

Таким чином, процес підготовки висококваліфікованих співробітників, спроможних ефективно діяти в сутичках із озброєним злочинцем, має передбачати удосконалення професійно-важливих якостей співробітника, включаючи вплив на загальну, спеціальну фізичну та

психологічну підготовку й оптимізацію системи протидій.

Подальші дослідження передбачається провести у напрямку вивчення інших проблем інтеграційного зв'язку між компонентами системи дій і протидій.

Література:

1. Богомолова С.Н. Проявление рискованности у преступников в разнотипных жизненных ситуациях // Юридическая психология.- М., 1983.- с. 175-176.
2. Коренберг В.Б. Принципиальные моменты системного анализа совокупности некоторых фундаментальных понятий физиологии, психологии и педагогики в связи с основными целями технической подготовки спортсменов // Техническая подготовка спортсменов.- Малаховка, 1985.- с. 109-124.
3. Коренберг В.Б. Сквозь призму системного подхода // Гимнастика: Ежегодник.- М.: ФиС, 1987.- с. 36-42.
4. Наенко Н.И. Психическая напряженность.- М., 1976.
5. Юдин Э.Г. Системный подход и принцип деятельности.- М., 1978.

Надійшла до редакції 11.01.2005р.

ТЕОРЕТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ДЕЯКИХ ОСОБИСТИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Римар М.П., Іванов В.І.

Українська медична стоматологічна академія

Анотація. Автори аналізують питання пов'язані з підготовкою вчителів фізичного виховання у педагогічному вузі. Розглядається інноваційна модель вчителя, яка відповідає вимогам підготовки спеціалістів європейського рівня з домінуючими якостями: спеціальні фізичні, психофізіологічні і здоров'я.

Ключові слова: фізичне виховання, фізична культура і спорт, особисті і психофізіологічні якості, здоров'я.

Аннотация. Римар М.П., Иванов В.И. Теоретический подход к формированию некоторых личных качеств будущих учителей физического воспитания. Авторы анализируют вопросы, связанные с подготовкой учителей физического воспитания в педагогическом вузе. Рассматривается инновационная модель учителя, которая отвечает требованиям подготовки специалистов Европейского уровня с доминирующими качествами: специальные физические, психофизиологические и здоровье.

Ключевые слова: физическое воспитание, физическая культура и спорт, личные и психофизиологические качества, здоровье

Annotation. Rymar M.P., Ivanov V.I. The idealized approach to shaping some personal qualities of the future teachers of physical training. Authors analyse questions connected with the teachers' preparation of physical education in the teachers-training. The innovative model of a teacher, which responds to demands of the preparation of specialists of the European level with dominant qualities, is examined: special physical, psychophysiological and health.

Keywords: physical education, physical culture and sport, personal and psychophysiological qualities, health.